A BÍRÓSÁG ÍTÉLETE (második tanács)

2010. november 25.*

A C-429/09. sz. ügyben,

az EK 234. cikk alapján benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem tárgyában, amelyet a Verwaltungsgericht Halle (Németország) a Bírósághoz 2009. október 30-án érkezett, 2009. szeptember 30-i határozatával terjesztett elő az előtte

Günter Fuß

és

a **Stadt Halle**

között folyamatban lévő eljárásban,

* Az eljárás nyelve: német.

A BÍRÓSÁG (második tanács),

tagjai: J. N. Cunha Rodrigues tanácselnök, A. Arabadjiev, A. Rosas, U. Lõhmus és A. Ó Caoimh (előadó) bírák,

főtanácsnok: P. Mengozzi,
hivatalvezető: Fülöp B. tanácsos,

tekintettel az írásbeli szakaszra és a 2010. szeptember 2-i tárgyalásra,

figyelembe véve a következők által előterjesztett észrevételeket:

– G. Fuß képviseletében M. Geißler Rechtsanwalt,

– a Stadt Halle képviseletében T. Brümmer Rechtsanwalt,

– a német kormány képviseletében J. Möller és C. Blaschke, meghatalmazotti minőségben,

– az Európai Bizottság képviseletében V. Kreuschitz és M. van Beek, meghatalmazotti minőségben,

tekintettel a főtanácsnok meghallgatását követően hozott határozatra, miszerint az ügy elbírálására a főtanácsnok indítványa nélkül kerül sor,

meghozta a következő

Ítéletet

1 Az előzetes döntéshozatal iránti kérelem tárgya a 2000. június 22-i 2000/34/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvvel (HL L 195., 41. o.; magyar nyelvű különkiadás 5. fejezet, 4. kötet, 27. o.) módosított, a munkaidő-szervezés egyes szempontjairól szóló, 1993. november 23-i 93/104/EK tanácsi irányelv (HL L 307., 18. o.; magyar nyelvű különkiadás 5. fejezet, 2. kötet, 197. o., a továbbiakban: 93/104 irányelv), valamint a munkaidő-szervezés egyes szempontjairól szóló, 2003. november 4-i 2003/88/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv (HL L 299., 9. o.; magyar nyelvű különkiadás 5. fejezet, 4. kötet, 381. o.) értelmezése.

2 Ezt a kérelmet a G. Fuß és munkáltatója, a Stadt Halle közötti jogvitában terjesztették elő azon, kiegyenlítés iránti kérelem tárgyában, amelyet G. Fuß, aki munkáltatójánál tűzoltói minőségben áll alkalmazásban, túlzottan hosszú munkidejére való hivatkozással nyújtott be.

Jogi háttér

Az uniós szabályozás

A 93/104 irányelv

3 A 93/104 irányelv „Az irányelv célja és hatálya” című 1. cikke (1) bekezdésében és (2) bekezdésének a) pontjában ekként rendelkezik:

„(1) Ez az irányelv a minimális biztonsági és egészségvédelmi követelményeket állapítja meg a munkaidő megszervezésére tekintettel.

(2) Ezt az irányelvet kell alkalmazni:

a) a napi és a heti pihenőidő és az éves szabadság minimális időtartama, a szünetek és a maximális heti munkaidő esetében”.

4 Ugyanezen irányelv „Meghatározások” című 2. cikke kimondja:

„Ezen irányelv alkalmazásában az alábbi meghatározások alkalmazandók:

(1) »munkaidő«: az az időtartam, amely alatt a munkavállaló dolgozik, a munkaadó rendelkezésére áll, és tevékenységét vagy feladatát végzi a nemzeti jogszabályoknak és/vagy gyakorlatnak megfelelően;

[…]”.

5 „Maximális heti munkaidő” című 6. cikkében az említett irányelv ekként rendelkezik:

„A tagállamok meghozzák a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, hogy a munkavállalók biztonságának és egészségének védelmével összhangban:

(1) a heti munkaidő időtartamát törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezések, kollektív szerződések vagy a szociális partenerek által megkötött megállapodások útján korlátozzák;

(2) hétnapos időtartamokban az átlagos munkaidő, a túlórát is beleértve, ne haladja meg a 48 órát”.

6 A 93/104 irányelv 16. cikke 2. pontjának értelmében a tagállamok a 6. cikkben meghatározott maximális heti munkaidő alkalmazásában hivatkozási időszakot állapíthatnak meg, amely nem haladhatja meg a négy hónapot, az ugyanezen irányelv 17. cikkében foglaltak sérelme nélkül. Ezen utóbbi cikk (4) bekezdésének értelmében a 16. cikk 2. pontjától való eltérés e lehetősége nem eredményezheti, hogy a hivatkozási időszak meghaladja a hat hónapot, vagy ha e hivatkozási időszakot kollektív szerződések vagy a szociális partnerek által kötött megállapodások kötötték ki, a 12 hónapot.

7 A 93/104 irányelv 18. cikke (1) bekezdésének szövege az alábbi:

„a) A tagállamok elfogadják azokat a törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy ennek az irányelvnek 1996. november 23-tól megfeleljenek, vagy biztosítják, hogy a szociális partnerek eddig az időpontig megállapodás útján megtegyék a szükséges intézkedéseket, valamint a tagállamok megteszik az ahhoz szükséges lépéseket, hogy mindenkor biztosítani tudják az ebben az irányelvben megállapított rendelkezések teljesítését.

b) i. A tagállamnak lehetősége van arra, hogy ne alkalmazza a 6. cikket, de csak a munkavállalók biztonság- és egészségvédelméről szóló általános elvek tiszteletben tartása mellett, feltéve hogy meghozza a szükséges intézkedéseket a következők biztosítása érdekében:

– a munkaadó nem írhatja elő a munkavállaló számára, hogy egy hétnapos időszak alatt 48 óránál többet dolgozzon, amelyet átlagként számítanak ki a 16. cikk 2. pontjában említett hivatkozási időszakra tekintettel, kivéve ha a munkavállaló előzetesen beleegyezett az ilyen munkavégzésbe,

– a munkavállalót munkaadója nem hozhatja hátrányos helyzetbe azért, mert a munkavállaló nem egyezik bele az ilyen munkavégzésbe,

– a munkaadó naprakész nyilvántartást vezet az ilyen munkát végző valamennyi munkavállalóról,

– a nyilvántartásokat az illetékes hatóságok rendelkezésére bocsátják, amelyek a munkavállalók biztonságával és/vagy egészségével kapcsolatos okok alapján megtilthatják vagy korlátozhatják a maximális heti munkaidő túllépését,

– a munkaadó kérésre tájékoztatja az illetékes hatóságokat azokról az esetekről, amikor a munkavállalók beleegyeztek abba, hogy hétnapos időtartam alatt 48 órát meghaladó munkát végezzenek, amelyet átlagként számítanak ki a 16. cikk 2. pontjában említett hivatkozási időszakra nézve.

[…]”.

A 2003/88 irányelv

8 A 2003/88 irányelv, amint az (1) preambulumbekezdéséből következik, egyes kérdések tisztázása érdekében a 93/104 irányelv rendelkezéseit foglalja egységes szerkezetbe.

9 A 2003/88 irányelv „Az irányelv célja és hatálya” című 1. cikkének értelmében:

„(1) Ez az irányelv a minimális biztonsági és egészségvédelmi követelményeket állapítja meg a munkaidő megszervezése tekintetében.

(2) Ezt az irányelvet kell alkalmazni:

a) a napi és a heti pihenőidő és az éves szabadság minimális időtartama, a szünetek és a maximális heti munkaidő esetében; és

[…]”.

10 Ugyanezen irányelv „Meghatározások” című 2. cikkének 1. pontja kimondja:

„Ennek az irányelvnek az alkalmazásában:

1. »munkaidő«: az az időtartam, amely alatt a munkavállaló dolgozik, a munkáltató rendelkezésére áll, és tevékenységét vagy feladatát végzi a nemzeti jogszabályoknak és/vagy gyakorlatnak megfelelően”.

11 Ugyanezen irányelv „Maximális heti munkaidő” című 6. cikke előírja:

„A tagállamok meghozzák a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, hogy a munkavállalók biztonságának és egészségének védelmével összhangban:

a) a heti munkaidő időtartamát törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezések, kollektív szerződések vagy a szociális partnerek által megkötött megállapodások útján korlátozzák;

b) hétnapos időtartamokban az átlagos munkaidő, a túlórát is beleértve, ne haladja meg a 48 órát”.

12 A 2003/88 irányelv 16. cikkének értelmében a tagállamok a 6. cikkben meghatározott maximális heti munkaidő alkalmazásában hivatkozási időszakot állapíthatnak meg, amely nem haladhatja meg a négy hónapot, az ugyanezen irányelv 17. és 18. cikkében foglaltak sérelme nélkül. A 19. cikk első és második bekezdésének értelmében a 16. cikktől való eltérés e lehetősége nem eredményezheti, hogy a hivatkozási időszak meghaladja a hat hónapot, vagy ha e hivatkozási időszakot kollektív szerződések vagy a szociális partnerek által kötött megállapodások kötötték ki, a 12 hónapot.

13 Az említett irányelv 22. cikke (1) bekezdése első albekezdésének értelmében:

„A tagállamnak lehetősége van arra, hogy ne alkalmazza a 6. cikket, de csak a munkavállalók biztonság- és egészségvédelméről szóló általános elvek tiszteletben tartása mellett, feltéve hogy meghozza a szükséges intézkedéseket a következők biztosítása érdekében:

a) a munkáltató nem írhatja elő a munkavállaló számára, hogy egy hétnapos időszak alatt 48 óránál többet dolgozzon, amelyet átlagként számítanak ki a 16. cikk b) pontjában említett referencia-időszakra tekintettel, kivéve ha a munkavállaló előzetesen beleegyezett az ilyen munkavégzésbe;

b) a munkavállalót munkáltatója nem hozhatja hátrányos helyzetbe azért, mert a munkavállaló nem egyezik bele az ilyen munkavégzésbe;

c) a munkáltató naprakész nyilvántartást vezet az ilyen munkát végző valamennyi munkavállalóról;

d) a nyilvántartásokat az illetékes hatóságok rendelkezésére bocsátják, amelyek a munkavállalók biztonságával és/vagy egészségével kapcsolatos okok alapján megtilthatják vagy korlátozhatják a maximális heti munkaidő túllépését;

e) a munkáltató kérésre tájékoztatja az illetékes hatóságokat azokról az esetekről, amikor a munkavállalók beleegyeztek abba, hogy hétnapos időtartam alatt 48 órát meghaladó munkát végezzenek, amelyet átlagként számítanak ki a 16. cikk b) pontjában említett referencia-időszakra nézve”.

14 A 2003/88 irányelv 27. cikke (1) bekezdése értelmében a 93/104 irányelv hatályát veszti, a tagállamok átültetési kötelezettségeinek sérelme nélkül.

15 A 2003/88 irányelv – 28. cikkének megfelelően – 2004. augusztus 2-án lépett hatályba.

A nemzeti szabályozás

16 Szász-Anhalt Landnak a 2007. december 31-ig hatályban lévő, a városok és községek tűzoltó-műszaki szolgálatot ellátó tisztviselőinek munkaidejéről szóló, 1998. október 7-i rendelete (Verordnung über die Arbeitszeit der Beamtinnen und Beamten im feuerwehrtechnischen Dienst der Städte und Gemeinden des Landes Sachsen-Anhalt, a továbbiakban: 1998. évi ArbZVO-FW) 2. §-ének (1) bekezdése a következőket írta elő:

„A több műszakos munkarendben foglalkoztatott és heti tevékenységüket alapvetően készenlét keretében végző tisztviselők rendes munkaideje átlagosan 54 óra. […]”

17 2008. január 1-jei hatállyal az 1998. évi ArbZVO-FW helyébe a 2007. július 5-i ArbZVO-FW lépett (a továbbiakban: 2007. évi ArbZVO-FW).

18 A 2007. évi ArbZVO-FW 2. §-ának (1) bekezdése a következőképpen rendelkezik:

„A tisztviselők rendes heti munkaideje, a túlórákat is beleértve, éves átlagban 48 óra."

19 A 2007. évi ArbZVO-FW „Egyéni megállapodások" címet viselő 4. §-a a következőképpen szól:

„(1) A biztonság és az egészségvédelem általános elveinek tiszteletben tartása mellett a több műszakos munkarendben a munkaidő akkor haladhatja meg a 2. § (1) bekezdésében érintett átlagos rendes heti munkaidőt, ha az érintett személyek abban megállapodnak, és ezt a munkáltató bizonyítja.

(2) Az (1) bekezdésben érintett megállapodás hat hónapos felmondási idővel megszüntethető. Az érintetteket erről írásban kell értesíteni."

20 Szász-Anhalt Land közszolgálatról szóló törvényének (Beamtengesetz Land Sachsen-Anhalt) az alapeljárás tényállásának megvalósulása idején hatályos változata 72. §-ának (3) bekezdésében akként rendelkezik, hogy készenlét esetében a rendes munkaidő a szolgálat szükségleteinek megfelelően meghosszabbítható; a heti ötvennégy órát azonban nem haladhatja meg.

Az alapeljárás és az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdések

21 G. Fuß 1982. május 10. óta áll a Stadt Halle alkalmazásában. Az 1998 folyamán vezető tűzoltó (Oberbrandmeister) fokozatú tisztviselőnek kinevezett G. Fuß 2005. december 15. óta visel főtűzoltó (Hauptbrandmeister) fokozatot.

22 2007. január 4-ig G. Fuß a Stadt Halle tűzoltóságának „tűzvédelem" beavatkozó egységéhez gépjárművezetőként volt beosztva. A szolgálati időbeosztása átlagosan heti 54 órás munkaidőt írt elő, amely 24 órás szolgálatban teljesítendő műszakokból állt. Minden ilyen műszak, amely alatt a tűzoltónak a tűzoltóságon kellett tartózkodnia, aktív szolgálatból és esetenként beavatkozási feladattal megszakított készenlétből állt.

23 2006. december 13-i levelével G. Fuß a C-52/04. sz. Personalrat der Feuerwehr Hamburg ügyben 2005. július 14-én hozott végzésre (EBHT 2005., I-7111. o.) hivatkozva azt kérte, hogy a heti munkaideje a jövőben ne haladja meg a 2003/88 irányelv 6. cikkének b) pontjában előírt 48 óra átlagos legfelső határt. Ugyanezen levélben G. Fuß kiegyenlítés iránti igényt terjesztett elő a 2004. január 1-jétől 2006. december 31-ig tartó időszakban jogellenesen teljesített túlórákért, azzal, hogy ezen jogok szabadidőben történő kiegyenlítés, illetve a teljesített túlóráknak megfelelő díjazás formájában is biztosíthatók a számára.

24 A Stadt Halle 2007. január 2-i határozatával G. Fußt mintegy kétéves időszakra kötelező jelleggel az irányítási központba helyezte át azzal az indokkal, hogy ezen áthelyezés szolgálatszervezési okokból szükséges. Ez a határozat képezte a C-243/09. sz. Fuß-ügyben 2010. október 14-én hozott ítélet (EBHT 2010., I-9849. o.) tárgyát.

25 2007. március 20-i határozatával a Stadt Halle a 2004. január 1-je és 2006. december 31. közötti időszak tekintetében elutasította G. Fuß kiegyenlítés iránti kérelmét a Szász-Anhalt Land Oberverwaltungsgerichtje (legfelsőbb közigazgatási bíróság) 2006. október 17-i azon végzésére hivatkozva, amely szerint a szabadidőben történő kiegyenlítéshez való jog csak az erre vonatkozó kérelem benyújtásának napján nyílik meg. A Stadt Halle ugyanakkor helyt adott G. Fuß 2007 januárjától kezdődően teljesített túlórák ellenében, szabadidőben történő kiegyenlítésre irányuló kérelmének. Mindazonáltal, mivel G. Fuß másik egységhez történt áthelyezése óta maximális heti munkaidejét betartják, pénzbeli kiegyenlítésre sem kártérítésként, sem pedig „káros következmények elhárítása iránti követelés" érvényesítésével nem kerülhetett sor.

26 2007. április 25-i határozatával a Stadt Halle elutasította a G. Fuß által az említett 2007. március 20-i elutasító határozattal szemben benyújtott panaszt, mivel úgy vélte, hogy noha a panaszosnak jogában áll, hogy az uniós jog átlagos heti munkaidő 48 órás felső határa túllépéséből eredő megsértésének abbahagyását kérje, ez csupán a kérelem benyújtása szerinti hónap leteltétől kezdődő időszakra érvényes, mivel a tisztviselőnek előzőleg kifogásolnia kell munkáltatója jogellenes magatartását.

27 A Verwaltungsgericht Halle, amely előtt G. Fuß ezen, 2007. március 20-i és április 27-i elutasító határozatokkal szemben keresetet nyújtott be, úgy ítéli meg, hogy G. Fuß a nemzeti jog szerint nem jogosult arra, hogy a teljesített túlórák ellenében szabadidőben történő kiegyenlítést vagy díjazást követeljen. A nemzeti jogban ugyanis a szolgálat alóli, a teljesített többletszolgálattal megegyező időtartamú mentesítés iránti jognak nincs jogi alapja. Egyébiránt G. Fuß a túlórák díjazására sem jogosult, mivel ezen munkaórák teljesítését nem ilyen minőségben rendelték el.

28 Az említett bíróság álláspontja szerint a szolgálat alóli mentesítésre vonatkozó jog a nemzeti jogban csupán a polgári jogi törvénykönyv (Bürgerliches Gesetzbuch, a továbbiakban: BGB) 242. §-a értelmében vett jóhiszeműség elvéből származhat. Mindazonáltal ez a jog feltételezi, hogy az érintett tisztviselő kérelemmel fordul munkáltatójához a törvényben előírt munkaidő betartása iránt. Ilyen esetben kiegyenlítés csupán az e kérelem benyújtását követően jogellenesen meghatározott munkaidőre vonatkozóan nyújtható.

29 A kérdést előterjesztő bíróság szerint azonban felmerül a kérdés, hogy a kiegyenlítéshez való jog nem vezethető-e le a 2003/88 irányelvből. A munkáltatóhoz benyújtott előzetes kérelem megkövetelése ugyanis korlátozza az uniós jog gyakorlati érvényesülését olyan esetekben, amikor a tisztviselők e jog tiszteletben tartására hivatkoznak, ami serkentőleg hatna az olyan, az alapügyben szereplőhöz hasonló magatartásokra, amelyek során kizárólag akkor tartják tiszteletben az uniós jogot, ha annak alkalmazását kérik. Továbbá a jelen ügyben a Stadt Halle bejelentette, hogy az irányelv szerinti jogokra hivatkozó munkavállalókat áthelyezi a beavatkozási egységektől valamely másik egységhez, és G. Fußt ténylegesen át is helyezte, miután ő kérelmet nyújtott be az iránt, hogy ne kelljen több órát teljesítenie a maximális heti munkaidőnél. Felmerül az a kérdés is, hogy a szabadidőben történő kiegyenlítésre való jog származhat-e az ugyanezen irányelvben előírt referencia-időszakokra vonatkozó rendelkezésekből.

30 Ilyen körülmények között a Verwaltungsgericht Halle felfüggesztette az eljárást, és az alábbi kérdéseket terjesztette előzetes döntéshozatalra a Bíróság elé:

„1) Keletkezik-e a [2003/88] irányelv alapján másodlagos jog, ha a(z állami szektorba tartozó) munkáltató olyan munkaidőt határozott meg, amely túllépi a [2003/88] irányelv 6. cikke b) pontja szerinti mértéket?

2) Az első kérdésre adandó igenlő válasz esetén: e jog egyedül a [2003/88] irányelv megsértéséből ered, vagy a[z uniós] jog olyan további követelményeket támaszt e joggal szemben, mint a munkáltatóhoz a munkaidő csökkentése iránt benyújtott kérelem, vagy a munkaidő meghatározásánál elkövetett felróható vétkes magatartás?

3) Amennyiben fennáll a másodlagos jog, akkor ez a szabadidőben történő kiegyenlítésre vagy pénzbeli kártalanításra irányul-e, és mely [uniós] rendelkezések vonatkoznak az említett kiegyenlítés mértékének kiszámítására?

4) Közvetlenül alkalmazandók-e [2003/88] irányelv 16. cikkének b) pontja és/vagy a 19. cikke második bekezdése szerinti referencia-időszakok a jelen ügyhöz hasonló esetben, amelyben a nemzeti jog anélkül határozza meg a [2003/88] irányelv 6. cikkének b) pontja szerinti maximális munkaidőt túllépő munkaidőt, hogy kiegyenlítésről rendelkezne? Amennyiben közvetlenül alkalmazandók, teljesíteni kell-e, illetve adott esetben hogyan kell teljesíteni a kiegyenlítést, ha azt a munkáltató a referencia-időszak leteltéig nem teljesítette?

5) Mi az 1–4. kérdésre adandó válasz a [93/104] irányelv hatálya alatti időszakra vonatkozóan?”

Az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdésekről

Előzetes megállapítások

31 Kérdéseivel a kérdést előterjesztő bíróság egyrészt arra vár választ, hogy melyek a feltételei az elszenvedett kár megtérítéséhez való jog fennállásának az alapügyhöz hasonló helyzetben, amelyben valamely, az állami szektorba tartozó beavatkozási egységnél tűzoltóként alkalmazott munkavállaló a 93/104 és 2003/88 irányelv által előírt átlagos heti munkaidőt rendszeresen túllépte, másrészt ezen kártérítéshez való jog biztosításának melyek az eljárási szabályai és ismérvei.

32 E kérdések megválaszolása céljából elöljáróban meg kell jegyezni, hogy az alapügyben a 2004. január 1-je és 2006. december 31. közötti időszak tekintetében benyújtott kártérítés iránti kérelem, amint azt a kérdést előterjesztő bíróság helytállóan megjegyezte, részben a 93/104 irányelv rendelkezéseinek hatálya alá tartozik, amely irányelv 2004. augusztus 1-jéig volt hatályban, részben pedig a 2003/88 irányelv rendelkezéseinek hatálya alá, amely irányelv 2004. augusztus 2-tól kezdve kodifikálta az említett 93/104 irányelv rendelkezéseit. Mindazonáltal, mivel ezen irányelvek vonatkozó rendelkezéseinek szövege lényegében azonos, és mivel ezen azonosság folytán a kérdést előterjesztő bíróság e kérdéseire adandó válaszok az alkalmazandó irányelvtől függetlenül ugyanazok, e kérdések megválaszolása során kizárólag a 2003/88 irányelv rendelkezéseire kell utalni.

33 Elöljáróban emlékeztetni kell arra, hogy a 2003/88 irányelv 6. cikkének b) pontja az európai uniós szociális jog különös jelentőségű szabályának minősül, amely a

munkavállalók biztonsága és egészsége védelmét biztosítandó minimális előírásként valamennyi munkavállalót megilleti, és amely arra kötelezi a tagállamokat, hogy az átlagos heti munkaidő tartamára a túlórákat is magában foglaló 48 órás felső határt írjanak elő, ahogy azt az említett rendelkezés is kifejezetten kimondja, és amelytől az ezen irányelv 22. cikkének (1) bekezdésében előírt lehetőségnek a nemzeti jogban történő végrehajtása hiányában még az érintett munkavállaló hozzájárulásával sem nem lehet eltérni olyan tevékenységek tekintetében, mint amilyen az alapügyben szereplő tűzoltóké (lásd ebben az értelemben a C-397/01–C-403/01. sz., Pfeiffer és társai egyesített ügyekben 2004. október 5-én hozott ítélet [EBHT 2004., I-8835. o.] 98. és 100. pontját, valamint a fent hivatkozott Fuß-ügyben hozott ítélet 33–35. és 38. pontját).

34 Ahogy azt a Bíróság már megállapította, a tagállamok egyoldalúan tehát nem határozhatják meg úgy a 2003/88 irányelv 6. cikke b) pontjának hatályát, hogy bármilyen feltételtől vagy korlátozástól függővé tegyék a munkavállalók ezen, arra vonatkozó jogának alkalmazását, hogy az átlagos heti munkaidő ne haladja meg e felső határt (lásd a fent hivatkozott Pfeiffer és társai egyesített ügyekben hozott ítélet 99. pontját, valamint a fent hivatkozott Fuß-ügyben hozott ítélet 52. pontját).

35 Egyébiránt a Bíróság azt is megállapította, hogy a 2003/88 irányelv 6. cikkének b) pontja közvetlen hatállyal rendelkezik abban az értelemben, hogy olyan jogokat ruház a magánszemélyekre, amelyekre azok közvetlenül hivatkozhatnak a nemzeti bíróságok előtt (a fent hivatkozott Pfeiffer és társai egyesített ügyekben hozott ítélet 103–106. pontja, valamint a fent hivatkozott Fuß-ügyben hozott ítélet 56–59. pontja).

36 Márpedig, amint azt a Bíróság a fent hivatkozott Fuß-ügyben hozott ítélet 60. pontjában megállapította, nem vitatott, hogy az alapügy tárgyát képező, kártérítés iránti kérelem által érintett időszak folyamán a 93/104 irányelv átültetésének, amely irányelvet a 2003/88 irányelv kodifikálta, a határideje lejárt, és a Szász-Anhalt Land ezen időpontig nem ültette át azt a belső jogába a beavatkozó egységnél foglalkoztatott tűzoltók tekintetében.

37 Megállapítást nyert különösen, hogy az 1998. évi ArbZVO-FW, amely az említett időszak folyamán a tűzoltók tekintetében alkalmazandó volt, lehetővé tette a 2003/88 irányelv 6. cikkének b) pontjában meghatározott átlagos heti munkaidő 48 órás felső határának túllépését, és e Land ugyanezen időszak folyamán nem ültette át belső jogába az ezen irányelv 22. cikkének (1) bekezdésében foglalt eltérési lehetőséget, amely lehetőség végrehajtásához az szükséges többek között, hogy az érintett munkavállaló azt megelőzően hozzájárulását adja, mivel az említett irányelv ezen különböző rendelkezéseinek átültetésére csak 2008. január 1-jétől, a 2007. évi ArbZVO-FW elfogadásával került sor (lásd a fent hivatkozott Fuß-ügyben hozott ítélet 36., 37. és 45. pontját).

38 Ilyen körülmények között az olyan munkavállaló, mint G. Fuß, akit a Stadt Halle beavatkozó egységnél foglalkoztat, közvetlenül hivatkozhat tehát a 2003/88 irányelv 6. cikke b) pontjának rendelkezéseire ezen, állami szektorba tartozó munkáltatóval szemben annak érdekében, hogy elérje az e rendelkezésben előírt, 48 órát meg nem haladó átlagos heti munkaidőhöz való jog tiszteletben tartását (a fent hivatkozott Fuß-ügyben hozott ítélet 60. pontja).

39 E vonatkozásban emlékeztetni kell arra, hogy a tagállamok irányelvből eredő kötelezettsége az abban írt eredmény elérésére, valamint az EUMSZ 4. cikk (3) bekezdése szerinti azon feladatuk, hogy megtegyék a megfelelő általános és különös

intézkedéseket e kötelezettség teljesítésének biztosítása érdekében, ezen tagállamok minden hatóságára vonatkozik. Ezek a kötelezettségek e hatóságokat adott esetben még állami szektorba tartozó munkáltatói minőségükben is terhelik (a C-268/06. sz. Impact-ügyben 2008. április 15-én hozott ítélet [EBHT 2008., I-2483. o.] 85. pontja).

40 Ebből a Bíróság állandó ítélkezési gyakorlata szerint az következik, hogy a nemzeti szabályozás uniós jogi követelményeknek megfelelő értelmezése és alkalmazása lehetőségének hiányában a nemzeti bíróság és a közigazgatási szervek kötelesek teljes egészében alkalmazni az uniós jogot, és megvédeni az uniós jog által az egyének részére biztosított jogokat, szükség esetén mellőzve a nemzeti jog azon rendelkezéseinek alkalmazását, amelyek az előbbivel ellentétesek (lásd ebben az értelemben a 103/88. sz. Costanzo-ügyben 1989. június 22-én hozott ítélet [EBHT 1989., 1839. o.] 33. pontját, a C-208/05. sz. ITC-ügyben 2007. január 11-én hozott ítélet [EBHT 2007., I-181. o.] 68. és 69. pontját, valamint a fent hivatkozott Fuß-ügyben hozott ítélet 63. pontját).

41 A kérdést előterjesztő bíróság kérdéseire ezen előzetes megfontolások fényében kell választ adni.

Az első kérdésről

42 Az első kérdéssel a kérdést előterjesztő bíróság lényegében arra keres választ, hogy az uniós jog, közelebbről pedig a 2003/88 irányelv az olyan munkavállaló számára, mint az alapügyben G. Fuß, akinek átlagos heti munkaideje, az állami szektorba tartozó tartozó beavatkozási egységnél alkalmazott tűzoltóként, túllépte az ezen irányelv 6. cikkének b) pontjában előírt 48 órás felső határt, jogot keletkeztet-e az általa elszenvedett kár megtérítése iránt.

43 Emlékeztetni kell arra, hogy a 2003/88 irányelv célja minimumkövetelmények megállapítása a munkavállalók élet- és munkafeltételeinek javítása érdekében, különösen a munkaidőre vonatkozó nemzeti jogszabályok közelítése útján. Ezen, uniós szintű harmonizációnak a munkaidő megszervezése területén az a célja, hogy a munkavállalók biztonságának és egészségének jobb védelmét biztosítsa azáltal, hogy ez utóbbiaknak minimális – különösen napi és heti – pihenőidőt, valamint megfelelő szüneteket biztosít, illetve a heti munkaidő tartamára felső határt állapít meg (lásd többek között a fent hivatkozott Pfeiffer és társai egyesített ügyekben hozott ítélet 76. pontját, valamint a Fuß-ügyben hozott ítélet 32. pontját).

44 Ezzel szemben a 2003/88 irányelv, amint azt az Európai Bizottság helyesen megállapította, nem tartalmaz egyetlen rendelkezést sem az általa előírt minimumkövetelmények, köztük a munkaidő hossza megsértésének esetén alkalmazandó szankciók tárgyában, ennélfogva nem tartalmaz egyetlen különös szabályt sem a munkavállalók által e szabályok megsértése folytán esetlegesen elszenvedett kár megtérítésének tárgyában.

45 Mindazonáltal emlékeztetni kell arra, hogy a Bíróság állandó ítélkezési gyakorlata szerint az elv, mely szerint az állam felelős az uniós jog neki betudható megsértésével a magánszemélyeknek okozott károkért, szerves része az Unió alapját képező Szerződések rendszerének (lásd ebben az értelemben a C-6/90. és C-9/90. sz., Francovich és társai egyesített ügyekben 1991. november 19-én hozott ítélet [EBHT 1991., I-5357. o.] 35. pontját, a C-46/93. és C-48/93. sz., Brasserie du pêcheur és Factortame egyesített ügyekben 1996. március 5-én hozott ítélet [EBHT 1996., I-1029. o.] 31. pontját, valamint a C-118/08. sz. Transportes Urbanos y Servicios Generales ügyben 2010. január 26-án hozott ítélet [EBHT 2010., I-635. o.] 29. pontját).

46 Az említett ítélkezési gyakorlatból következik, hogy ez a kötelezettség alkalmazandó minden ügyre, amelyben valamely tagállam megsérti az uniós jogot, függetlenül attól, hogy a tagállam mely szervének cselekvése vagy mulasztása a jogsértés előidézője, és az érintett tagállam joga alapján főszabály szerint melyik szervet terheli e kártérítés (lásd ebben az értelemben a fent hivatkozott Brasserie du Pêcheur és Factortame egyesített ügyekben hozott ítélet 32. pontját; a C-302/97. sz. Konle-ügyben 1999. június 1-jén hozott ítélet [EBHT 1999., I-3099. o.] 62. pontját; a C-424/97. sz. Haim-ügyben 2000. július 4-én hozott ítélet [EBHT 2000., I-5123. o.] 27. pontját, valamint a C-224/01. sz. Köbler-ügyben 2003. szeptember 30-án hozott ítélet [EBHT 2003., I-10239. o.] 31. pontját).

47 Tehát a Bíróság úgy ítélte meg, hogy a sérelmet szenvedett magánszemélyek három feltétel együttes fennállásakor rendelkeznek kártérítéshez való joggal, nevezetesen, ha a megsértett uniós jogi szabály célja, hogy a magánszemélyeket jogokkal ruházza fel, e szabály megsértése kellően súlyos, és fennáll a közvetlen okozati összefüggés e jogsértés és a sérelmet szenvedett magánszemélyek kára között (lásd ebben az értelemben a fent hivatkozott Transportes Urbanos y Servicios Generales ügyben hozott ítélet 30. pontját).

48 Főszabályként a nemzeti bíróságoknak kell meghatározniuk, hogy milyen feltételek alkalmazása mellett állapítható meg a tagállamoknak a magánszemélyek részére az uniós jog megsértésével okozott károk iránti felelőssége, összhangban a Bíróság által az említett feltételek alkalmazása tekintetében adott iránymutatásokkal (lásd a C-446/04. sz. Test Claimants in the FII Group Litigation ügyben 2006. december 12-én hozott ítélet [EBHT 2006., I-11753. o.] 210. pontját és az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlatot).

49 E tekintetben, ami az alapügyet illeti, az első feltétellel kapcsolatban meg kell állapítani, hogy a jelen ítélet 33–35. pontjából már következik, hogy a 2003/88 irányelv 6. cikkének b) pontja, amennyiben arra kötelezi a tagállamokat, hogy minimális előírásként valamennyi munkavállalót megillető felső határt írjanak elő az átlagos heti munkaidő tartamára, az uniós szociális jog különös jelentőségű szabályának minősül, amelynek

hatályát nem lehet semmilyen feltételtől vagy korlátozástól függővé tenni, és amely olyan jogokat ruház a magánszemélyekre, amelyekre azok közvetlenül hivatkozhatnak a nemzeti bíróságok előtt.

50 Ilyen körülmények között nyilvánvalónak tűnik, hogy a 2003/88 irányelv 6. cikkének b) pontja az uniós jog olyan szabályának minősül, amelynek célja, hogy magánszemélyeket jogokkal ruházzon fel, ennélfogva a kártérítéshez való jog fennállásának első feltétele az alapügyben teljesül.

51 Ami a második feltételt illeti, emlékeztetni kell arra, hogy a Bíróság ítélkezési gyakorlatának értelmében az uniós jog kellően súlyos megsértése fennállásának feltétele magában foglalja a mérlegelési jogkörre vonatkozóan előírt korlátoknak a tagállam általi nyilvánvaló és jelentős mértékű megsértését, és e vonatkozásban figyelembe kell venni a megsértett szabály egyértelműségének és pontosságának fokát, valamint a megsértett szabály által a nemzeti hatóságok részére biztosított mérlegelési mozgástér terjedelmét (lásd főként a fent hivatkozott Brasserie du pêcheur és Factortame egyesített ügyekben hozott ítélet 55. és 56. pontját, valamint a C-278/05. sz., Robins és társai ügyben 2007. január 25-én hozott ítélet [EBHT 2007., I-1053. o.] 70. pontját).

52 Mindenesetre az uniós jog megsértése kellően súlyos akkor, ha az a Bíróság e tárgyban kialakított ítélkezési gyakorlatának nyilvánvaló figyelmen kívül hagyásával történik (lásd különösen a fent hivatkozott Brasserie du Pêcheur és Factortame egyesített ügyekben hozott ítélet 57. pontját, a C-118/00. sz. Larsy-ügyben 2001. június 28-án hozott ítélet [EBHT 2001., I-5063. o.] 44. pontját és a fent hivatkozott Köbler-ügyben hozott ítélet 56. pontját).

53 Noha főszabály szerint, amint az a jelen ítélet 48. pontjában bemutatást nyert, a nemzeti bíróság feladata annak vizsgálata, hogy az államoknak az uniós jog megsértéséért való felelősségének feltételei teljesülnek-e, meg kell állapítani, hogy az alapügyben a Bíróság rendelkezésére áll valamennyi, annak mérlegeléséhez szükséges tényező, hogy a jelen ügy tényállását az uniós jog kellően súlyos megsértésének kell-e tekinteni (lásd analógia útján a C-392/93. sz. British Telecommunications ügyben 1996. március 26-án hozott ítélet [EBHT 1996., I-1631. o.] 41. pontját, valamint a C-283/94., C-291/94. és C-292/94. sz., Denkavit és társai egyesített ügyekben 1996. október 17-én hozott ítélet [EBHT 1996., I-5063. o.] 49. pontját).

54 Ugyanis, amint azt a Bizottság helytálló módon megállapította, az alapügy tárgyát képező kiegyenlítés iránti kérelem által érintett időszakban, vagyis 2004. január 1-je és 2006. december 31. között, amikor G. Fußnak az 1998. évi ArbZVO-FW értelmében 54 órás átlagos heti munkaidőt kellett teljesítenie, amelyet olyan, 24 órás szolgálatban teljesítendő, aktív szolgálatból és készenlétből álló műszakok alkottak, melyek során G. Fußnak a munkahelyén jelen kellett lennie, a Bíróság már meghozta a C-303/98. sz. Simap-ügyben 2000. október 3-án hozott ítéletet (EBHT 2000., I-7963. o.), a C-241/99. sz. CIG-ügyben 2001. július 3-án hozott végzést (EBHT 2001., I-5139. o.) és a C-151/02. sz. Jaeger-ügyben 2003. szeptember 9-én hozott ítéletet (EBHT 2003., I-8389. o.).

55 Márpedig a Bíróság ezen, az alapügy tényállásának megvalósulását megelőző ítélkezési gyakorlatából egyértelműen következik, hogy a személyi állomány által – az érintett munkavállalónak a munkavégzés helyén való tényleges jelenlétén alapuló rendszer szerint – teljesített ügyeletnek és készenlétnek megfelelő munkaidő a 2003/88 irányelv értelmében vett „munkaidőnek” számít, következésképpen ezen irányelvvel ellentétes az olyan nemzeti szabályozás, amely olyan átlagos heti munkaidőt ír elő, amely – mivel ilyen ügyeleti és készenléti időszakokat is tartalmaz – túllépi az említett irányelv 6. cikkének b) pontjában előírt maximális heti munkaidőt (lásd a fent hivatkozott Simap-ügyben hozott ítélet 46–52. pontját, a fent hivatkozott CIG-ügyben hozott végzés 33. és 34. pontját, valamint a fent hivatkozott Jaeger-ügyben hozott ítélet 68–71., 78. és 79. pontját).

56 Továbbá a Bíróság a fent hivatkozott Pfeiffer és társai egyesített ügyekben 2004. október 5-én, azaz az alapügy tárgyát képező időszak folyamán megismételte az említett, a jelen ügyhöz hasonlóan a polgári védelemben foglalkoztatott munkavállalók által teljesített készenléti időszakokra vonatkozó ítélkezési gyakorlatát.

57 Egyébiránt, továbbra is ugyanezen időszak folyamán a Bíróság a jelen ítélet 53–55. pontjában említett ítélkezési gyakorlat egészének fényében, mivel úgy ítélte meg, hogy a „munkaidő" 2003/88 irányelv szerinti fogalmának e kérdése nem kelt ésszerű kételyt, eljárási szabályzata 104. cikke 3. §-ának megfelelően 2005. július 14-én végzést hozott a fent hivatkozott Personalrat der Feuerwehr Hamburg ügyben, amelyben az állami szektorban foglalkoztatott tűzoltók beavatkozó egységei által végzett tevékenységekről – kivételes, az alapügyben nem szereplő körülményektől eltekintve – megállapította, hogy a 2003/88 irányelv hatálya alá tartoznak, ennélfogva az irányelv 6. cikkének b) pontjával főszabály szerint ellentétes a készenlétet is magában foglaló maximális heti munkaidő 48 órás felső határának a túllépése (lásd a fent hivatkozott Fuß-ügyben hozott ítélet 44. pontját).

58 Ilyen körülmények között meg kell állapítani, hogy mivel a 2003/88 irányelv 6. cikke b) pontja előírásainak az alapügy tárgyát képező időszak folyamán történő be nem tartása a Bíróság ítélkezési gyakorlatának nyilvánvaló figyelmen kívül hagyásával történt, azt úgy kell tekinteni, mint ami az uniós jog kellően súlyos megsértését valósítja meg, ennélfogva az alapügyben a kártérítéshez való jog fennállása elismerésének második feltétele ugyancsak teljesült.

59 Végezetül ami a tagállamnak az uniós jog megsértése folytán fennálló felelőssége megállapításának harmadik feltételét illeti, a kérdést előterjesztő bíróság feladata annak vizsgálata, hogy amint az a Bírósághoz benyújtott iratokból kitűnni látszik, van-e közvetlen okozati összefüggés a 2003/88 irányelv 6. cikke b) pontjának említett megsértése és a G. Fuß által annak következtében elszenvedett kár között, hogy elveszítette azon pihenőidőt, amelyre jogosult lett volna az e rendelkezés által előírt maximális heti munkaidő betartása esetén.

60 Következésképpen úgy tűnik, hogy a kérdést előterjesztő bíróság által végzendő vizsgálatok sérelme nélkül a Bíróság ítélkezési gyakorlata által a kártérítéshez való jog elismerése tekintetében megkövetelt feltételek az alapügyben teljesülnek, amit egyébként maga a német kormány is elismert a tárgyalás folyamán.

61 A jelen ítélet 46. pontjában hivatkozott ítélkezési gyakorlatnak megfelelően, az ilyen, magánszemélynek okozott kár akkor téríttethető meg közjogi szerv által, mint amilyen az alapügyben a Stadt Halle vagy a Szász Anhalt Land, ha e kárt az ezen utóbbi intézmény által az uniós jog megsértésével hozott belső intézkedések okozták. Egyebekben az uniós joggal az sem ellentétes, hogy e közjogi szerv felelőssége az ezen intézkedések által magánszemélyeknek okozott kár megtérítése tekintetében maga a tagállam felelősségén felül is megállapítható (lásd ebben az értelemben a fent hivatkozott Haim-ügyben hozott ítélet 31. és 32. pontját).

62 E tekintetben emlékeztetni kell arra, hogy az uniós jogból közvetlenül eredő kártérítéshez való jog sérelme nélkül, ha a jelen ítélet 47. pontjában felidézett három feltétel teljesül, az adott államnak a nemzeti jog felelősségi szabályainak keretei között kell az okozott kár következményeit orvosolnia azzal, hogy a károk megtérítésére vonatkozó,

a nemzeti jogszabályok által meghatározott feltételek nem lehetnek kedvezőtlenebbek, mint azok, amelyek a hasonló jellegű, nemzeti jogon alapuló igényekre vonatkoznak (egyenértékűség elve), valamint nem lehetnek olyanok, hogy a gyakorlatban lehetetlenné vagy rendkívül nehézzé tegyék a kártérítés megszerzését (a tényleges érvényesülés elve) (a fent hivatkozott Köbler-ügyben hozott ítélet 58. pontja, a C-524/04. sz. Test Claimants in the Thin Cap Group Litigation ügyben 2007. március 13-án hozott ítélet [EBHT 2007., I-2107. o.] 123. pontja, valamint a fent hivatkozott Transportes Urbanos y Servicios Generales ügyben hozott ítélet 31. pontja).

63 Következésképpen az első kérdésre azt a választ kell adni, hogy az olyan munkavállaló, mint az alapügyben G. Fuß, akinek átlagos heti munkaideje, az állami szektorba tartozó beavatkozási egységnél alkalmazott tűzoltóként, túllépte a 2003/88 irányelv 6. cikkének b) pontjában előírt átlagos heti munkaidőt, az általa az e rendelkezés megsértése folytán elszenvedett kár megtérítése érdekében hivatkozhat az uniós jogra az érintett tagállam hatóságai felelősségének megállapítása céljából.

A második kérdésről

64 Második kérdésének első részével a kérdést előterjesztő bíróság arra vár választ, hogy az uniós joggal ellentétes-e az olyan, az alapeljárásban szereplőhöz hasonló nemzeti szabályozás, amely az állami szektorba tartozó munkavállaló által valamely uniós jogi szabálynak, a jelen esetben a 2003/88 irányelv 6. cikke b) pontjának az érintett tagállam hatóságai általi megsértése folytán elszenvedett kár megtérítéséhez való jogot a munkáltató által elkövetett vétkes magatartás fennállásának további feltételéhez köti. Ugyanezen kérdés második részével a kérdést előterjesztő bíróság arra keresi a

választ, hogy ezen, kártérítéshez való jog köthető-e ahhoz a kötelezettséghez, hogy előzetes kérelmet kell benyújtani a munkáltatóhoz e rendelkezés betartásának elérése érdekében.

A munkáltató vétkes magatartásának fennállására vonatkozó feltételről

65 Emlékeztetni kell arra, hogy a Bíróság ítélkezési gyakorlata szerint a jelen ítélet 47. pontjában említett három feltétel elégséges a magánszemélyek számára a kártérítéshez való jog megalapozására (lásd a fent hivatkozott Brasserie du pêcheur és Factortame egyesített ügyekben hozott ítélet 66. pontját, valamint Köbler-ügyben hozott ítélet 57. pontját).

66 Következésképpen noha az uniós jog egyáltalán nem zárja ki, hogy az államnak az e jog megsértéséből eredő felelőssége a nemzeti jog alapján kevésbé szigorú feltételek mellett álljon fenn (lásd a fent hivatkozott Test Claimants in the Thin Cap Group Litigation ügyben hozott ítélet 115. pontját és az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlatot), e joggal ellentétes ugyanakkor további feltételek előírása e tekintetben.

67 Vagyis a Bíróság már megállapította, hogy noha bizonyos, a nemzeti jogrendszerekben fellelhető objektív és szubjektív tényezők, amelyek egy jogrendszerben a vétkesség fogalmához kapcsolódhatnak, relevánsak annak megítélésében, hogy egy közösségi

jogsértés súlyos-e vagy sem, a jelen ítélet 51. pontjában felidézett ítélkezési gyakorlatra tekintettel relevánsak lehetnek annak értékelése során, hogy az uniós jog megsértése kellően súlyos-e, ettől még a magánszemélyeknek okozott károk megtérítésének kötelezettsége nem köthető az uniós jog kellően súlyos megsértésén túl egy, a vétkes magatartás fogalmából eredő feltételhez. Egy ilyen további feltétel előírása ugyanis a kártérítéshez való jogot kérdőjelezné meg, amelynek az uniós jogrend az alapja (lásd a fent hivatkozott Brasserie du pêcheur és Factortame egyesített ügyekben hozott ítélet 78–80. pontját, valamint a Haim-ügyben hozott ítélet 39. pontját).

68 Márpedig ez történne olyan feltétel esetén, amelynek értelmében az alapügyben szereplőhöz hasonló esetben az uniós jog megsértése miatti kártérítéshez való jog annak bizonyításához lenne kötve, hogy a munkáltató, a jelen esetben a Stadt Halle által elkövetett különleges vétkes magatartás, mint amilyen a szándékosan vagy gondatlanságból vétkes magatartás, áll fenn, mivel amint az a jelen ítélet 51–58. pontjából következik, az 1998. évi ArbZVO-FW önmagában is az uniós jog kellően súlyos megsértését valósítja meg.

69 Ugyanakkor a kérdést előterjesztő bíróság feladata, hogy az általa elbírálandó ügy keretében megvizsgálja, hogy a nemzeti szabályozás valójában előír-e ilyen további feltételt, lévén, hogy a német kormány rámutatott úgy írásbeli észrevételeiben, mint a tárgyalás folyamán, hogy a munkáltató vétkes magatartása a nemzeti jog értelmében egyáltalában nem képezi a kártérítéshez való jog egyik feltételét.

70 A második kérdés első részére tehát akként kell válaszolni, hogy az uniós joggal ellentétes az alapügyben szereplőhöz hasonló olyan nemzeti szabályozás, amely, és ennek vizsgálata a kérdést előterjesztő bíróság feladata, az állami szektorba tartozó

munkavállaló által valamely uniós jogi szabálynak, a jelen esetben a 2003/88 irányelv 6. cikke b) pontjának az érintett tagállam hatóságai általi megsértése folytán elszenvedett kár megtérítéséhez való jogot az uniós jog kellően súlyos megsértésén túli, a vétkes magatartás fogalmából eredő feltételhez köti.

Arra a kötelezettségre vonatkozó feltételről, hogy előzetes kérelmet kell benyújtani a munkáltatóhoz

71 A Stadt Halle és a német kormány álláspontja szerint azt a nemzeti ítélkezési gyakorlaton alapuló feltételt, hogy előzetes kérelmet kell benyújtani a munkáltatóhoz, indokolja az a tény, hogy bármely tisztviselő azon joga, hogy szabadidőben történő kiegyenlítésben részesüljön, ha munkaideje meghaladta azt, ami jogszerűen megengedett, a BGB 242. cikkében foglalt jóhiszeműség elvén alapul, és ennélfogva szerves részét képezi a tisztviselő és az állami szektorba tartozó munkáltató között fennálló bizalmi és szolgálati viszonynak. Ez a követelmény a munkáltató számára lehetőséget teremt arra, hogy szervezetét e kiegyenlítési kötelezettség tiszteletben tartása fényében alakítsa ki, következésképpen pedig ehhez igazítsa szolgálati beosztását. A Stadt Halle e tekintetben hozzáteszi, hogy az említett követelmény a nemzeti jogalkotó azon szándékát tükrözi, hogy a közszolgálat folyamatosságának biztosítása érdekében elkerülje, hogy túl nagy számú szabadidős óra halmozódjon fel kiegyenlítés címén.

72 E tekintetben emlékeztetni kell arra, amint az a jelen ítélet 62. pontjában hivatkozott ítélkezési gyakorlatból is következik, hogy vonatkozó uniós jogi rendelkezések hiányában a tagállamok feladata, hogy szabályozzák a bírósághoz fordulás azon eljárási szabályait, amelyek célja, hogy biztosítsák azoknak a jogoknak a védelmét, amelyeket az uniós jog a jogalanyoknak biztosít, feltéve hogy e szabályok tiszteletben tartják az egyenértékűség elvét, valamint a tényleges érvényesülés elvét (lásd a

C-312/93. sz. Peterbroeck-ügyben 1995. december 14-én hozott ítélet [EBHT 1995., I-4599. o.] 12. pontját, a fent hivatkozott Impact-ügyben hozott ítélet 46. pontját és a C-63/08. sz. Pontin-ügyben 2009. október 29-én hozott ítélet [EBHT 2009., I-10467. o.] 43. pontját).

73 A jelen ügyben, ami az egyenértékűség elvét illeti, a Bíróság rendelkezésére bocsátott információkból az következik, hogy – amint azt a német kormány is megerősíti – a munkáltatóhoz benyújtott előzetes kérelem követelménye, mivel az a BGB 242. cikke által előírt jóhiszeműség elvén alapul, úgy tűnik, ám ennek vizsgálata a kérdést előterjesztő bíróság feladata, hogy a tisztviselők által akár a nemzeti jog, akár az uniós jog megsértéséből eredően elszenvedett kár megtérítése iránt a munkáltatójukkal szemben benyújtott keresetek összességére vonatkozik.

74 Ezzel szemben a kérdést előterjesztő bíróság arra vár választ, hogy ez a feltétel nem ellentétes-e a tényleges érvényesülés elvével, amennyiben túlságosan megnehezítheti az uniós jog végrehajtását.

75 E tekintetben emlékeztetni kell arra, hogy valamely tagállam uniós jog megsértéséből eredő felelősségének vitatására rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőségek igénybevételét illetően a Bíróság már megállapította, hogy a nemzeti bíróság vizsgálhatja, hogy a károsult személy elvárható gondossággal járt-e el a kár elhárítása vagy enyhítése érdekében, különösen, hogy időben igénybe vette-e a rendelkezésére álló valamennyi jogorvoslati lehetőséget (a fent hivatkozott Brasserie du pêcheur és Factortame egyesített ügyekben hozott ítélet 84. pontja, a fent hivatkozott Test Claimants in the Thin Cap Group Litigation ügyben hozott ítélet 124. pontja, valamint a C-445/06. sz. Danske Slagterier ügyben 2009. március 24-én hozott ítélet [EBHT 2009., I-2119. o.] 60. pontja).

76 Ugyanis a tagállamok jogrendszerének közös alapelve szerint a károsult személynek, a kárviselés terhének kockázata mellett, elvárható gondossággal kell eljárnia a kár enyhítése érdekében (a C-104/89. és C-37/90. sz., Mulder és társai kontra Tanács és Bizottság egyesített ügyekben 1992. május 19-én hozott ítélet [EBHT 1992., I-3061. o.] 33. pontja, a fent hivatkozott Brasserie du pêcheur és Factortame egyesített ügyekben hozott ítélet 85. pontja, valamint a fent hivatkozott Danske Slagterier ügyben hozott ítélet 61. pontja).

77 Mindazonáltal a Bíróság ítélkezési gyakorlatából az következik, hogy ellentétes lenne a tényleges érvényesülés elvével, ha előírnák, hogy a károsult személyek minden egyes esetben kötelesek igénybe venni a rendelkezésükre álló valamennyi jogorvoslati lehetőséget, még ha az túlzott nehézséggel járna is, vagy ésszerűen nem követelhető meg tőlük (a fent hivatkozott Danske Slagterier ügyben hozott ítélet 62. pontja).

78 A Bíróság tehát már kimondta, hogy az uniós jog közvetlenül alkalmazandó rendelkezései által a magánszemélyekre ruházott jogok gyakorlása lehetetlenné vagy rendkívül nehézzé válna akkor, ha e személyeknek az uniós jog megértésére alapított kártérítés iránti kérelmeit kizárólag azon okból kellene elutasítani, vagy összegüket leszállítani, hogy e személyek nem hivatkoztak az uniós jog rendelkezései által biztosított azon jogra, amelyből a nemzeti jog kizárta őket, azért, hogy azután az e célra szolgáló jogorvoslati eszközök segítségével megtámadják a tagállam elutasító határozatát, hivatkozva az uniós jog elsőbbségére és közvetlen hatályára (lásd a C-397/98. és C-410/98. sz., Metallgesellschaft és társai egyesített ügyekben 2001. március 8-án hozott ítélet [EBHT 2001., I-1727. o.] 106. pontját, valamint a fent hivatkozott Danske Slagterier ügyben hozott ítélet 63. pontját).

79 A jelen ügyben emlékeztetni kell arra, hogy amint az a jelen ítélet 33. pontjából következik, a 2003/88 irányelv 6. cikkének b) pontja, amely a munkavállalók biztonsága és egészsége hatékony védelmének biztosítására irányul azáltal, hogy ténylegesen

biztosítja számukra a maximális heti munkaidőt és a minimális heti pihenőidőket, az uniós szociális jog különös jelentőségű szabályának minősül, amelytől ezen irányelv 22. cikke (1) bekezdésének a végrehajtása hiányában a munkáltató semmilyen esetben nem térhet el a G. Fußhoz hasonló munkavállaló vonatkozásában.

80 Márpedig a Bíróság már megállapította, hogy a munkavállalót a munkaszerződésben szereplő gyengébb félnek kell tekinteni, miáltal meg kell akadályozni, hogy a munkáltató korlátozhassa a jogait (lásd ebben az értelemben a fent hivatkozott Pfeiffer és társai egyesített ügyekben hozott ítélet 82. pontját).

81 E gyenge pozícióra tekintettel ugyanis egy ilyen munkavállalót eltántoríthat jogainak a munkáltatóval szembeni kifejezett érvényesítésétől, hogy e jogok követelésével olyan munkáltatói intézkedések meghozatalát kockáztatja, amelyek a munkaviszonyt az ő kárára befolyásolhatják.

82 Így az alapügyben nem vitatott, hogy amint az az előzetes döntéshozatalra utaló határozatból következik, a Stadt Halle előzetesen értesítette munkavállalóit arról, hogy át fogja helyezni azon munkavállalókat, akik a 2003/88 irányelvből eredő jogaikra hivatkoznak, és amikor G. Fuß a fentebb említett Personalrat der Feuerwehr Hamburg ügyben hozott végzésre hivatkozva kérte munkáltatójától, hogy tartsa be az említett irányelv 6. cikkének b) pontjában előírt maximális heti munkaidőt a beavatkozási egységnél, amelynél alkalmazásban volt, akarata ellenére és azonnali hatállyal áthelyezték egy másik egységhez.

83 Egyébiránt hangsúlyozni kell, hogy az alapügyhöz hasonló ügyben, amely közvetlen hatályú uniós jogi rendelkezésének állami szektorba tartozó munkáltató általi megsértésére vonatkozik, az érintett munkavállalók azon kötelezettsége, hogy egy ilyen rendelkezés megsértése folytán elszenvedett kár megtérítése érdekében előzetes kérelemmel forduljanak munkáltatójukhoz a jogsértés abbahagyása iránt, azt eredményezi, hogy az érintett tagállam hatóságai módszeresen a magánszemélyek feladatává tehetik az ezen normák betartása feletti őrködést, adott esetben lehetőséget biztosítva e hatóságoknak arra, hogy kivonják magukat e normák betartása alól, amennyiben ez irányú kérelem nem került benyújtásra.

84 Márpedig, amint azt G. Fuß és a Bizottság helytálló módon megjegyezte, a 2003/88 irányelv 6. cikkének b) pontja távolról sem azt követeli meg az érintett munkavállalóktól, hogy munkáltatójuktól az e rendelkezés által előírt minimumkövetelmények betartását kérjék, hanem éppen ellenkezőleg, azt írja elő a munkáltató számára, hogy – amennyiben a belső jog végrehajtja az ugyanezen irányelv 22. cikkében előírt eltérést – szerezze be a munkavállaló egyéni, kifejezett és szabad akaratából adott beleegyezését abba, hogy az ezen 6. cikk b) pontban előírt jogokról lemond (lásd a fent hivatkozott Pfeiffer és társai egyesített ügyekben hozott ítélet 82. és 84. pontját).

85 Továbbá emlékeztetni kell arra, hogy az állandó ítélkezési gyakorlat értelmében, és amint az már a jelen ítélet 39. és 40. pontjából is következik, amikor teljesülnek annak feltételei, hogy valamely irányelv rendelkezéseire a magánszemélyek a nemzeti bíróságok előtt hivatkozhassanak, a tagállamok minden hatósága, beleértve az olyan decentralizált hatóságokat, mint a Landok, városok vagy községek, adott esetben állami szektorba tartozó munkáltatói minőségükben, pusztán e tény folytán kötelesek e rendelkezést alkalmazni (ebben az értelemben lásd a fent hivatkozott Costanzo-ügyben hozott ítélet 30–33. pontját, valamint a Fuß-ügyben hozott ítélet 61. és 63. pontját).

86 Ilyen körülmények között meg kell állapítani, hogy nem volna ésszerű megkövetelni, hogy az olyan munkavállaló, aki G. Fußhoz hasonlóan kárt szenvedett annak folytán, hogy munkáltatója megsértette a 2003/88 irányelv 6. cikkének b) pontja által biztosított jogokat, előzetes kérelmet nyújtson be e munkáltatóhoz, ahhoz, hogy jogosulttá váljon e kár megtérítésére.

87 Következésképpen egy ilyen előzetes kérelem követelménye ellentétes a tényleges érvényesülés elvével.

88 E vonatkozásban a Stadt Halle nem tudja az annak elkerülésére irányuló törekvésével igazolni ez említett követelményt, hogy jelentős számú szabadidős óra halmozódjon fel kiigazítás címén, mivel a 2003/88 irányelv 6. cikke b) pontjának a teljes tiszteletben tartása elegendő e felhalmozódás megakadályozásához.

89 Egyébiránt a német kormány tévesen próbál meg analógiát felállítani az alapügy tárgyát képező nemzeti szabályozás és az Unió tisztviselőinek személyzeti szabályzata 91. cikke (2) bekezdésének harmadik francia bekezdése között. Az e rendelkezés által a panasz kinevezésre jogosult hatóság előtt történő előzetes benyújtásának az európai uniós tisztviselők által benyújtott keresetek elfogadhatósági feltételeként való előírása az ugyanazon hatóság által elfogadott, sérelmet okozó egyéni aktus ellen benyújtott kereset gyakorlására vonatkozik, nem pedig, mint a jelen ügyben, olyan, az uniós joggal ellentétes nemzeti szabályozás vitatására, amely magánszemélyeknek kárt okozott, és amely jog tiszteletben tartásának biztosítása, amint az a jelen ítélet 83–85. pontjából következik, maguknak a tagállamoknak a feladata, és azt nem terhelhetik e magánszemélyekre.

90 Következésképpen a második kérdés második felére azt a választ kell adni, hogy az uniós joggal ellentétes egy olyan, az alapeljárásban szereplőhöz hasonló nemzeti szabályozás, amely az állami szektorba tartozó munkavállaló által a 2003/88 irányelv 6. cikke b) pontjának az érintett tagállam hatóságai általi megsértése folytán elszenvedett kár megtérítéséhez való jogot ahhoz a feltételhez köti, hogy a munkavállaló a munkáltatójához előzetes kérelemmel forduljon e rendelkezés betartásának elérése érdekében.

A harmadik és a negyedik kérdésről

91 Harmadik és negyedik kérdésével, amelyeket együttesen célszerű vizsgálni, a kérdést előterjesztő bíróság azt kívánja megtudni, hogy a kártérítéshez való jognak milyen formát kell öltenie, illetve miként kell kiszámolni az említett kártérítés összegét.

92 Ami a kár megtérítésének formáját és összege kiszámításának módját illeti, hangsúlyozni kell, hogy az uniós jog megsértésével magánszemélyeknek okozott károk megtérítésének meg kell felelnie az elszenvedett sérelemnek, és jogaik hatékony védelmét kell biztosítaniuk (a fent hivatkozott Brasserie du pêcheur és Factortame egyesített ügyekben hozott ítélet 82. pontja).

93 Tehát, amint az már a jelen ítélet 62. pontjából is következik, vonatkozó uniós jogi rendelkezések hiányában a tagállamok nemzeti jogrendszerének feladata a kártérítés mértékének megállapítását lehetővé tevő ismérvek meghatározása, tiszteletben tartva azonban az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvét (a fent hivatkozott Brasserie du pêcheur és Factortame egyesített ügyekben hozott ítélet 83. pontja).

94 Következésképpen a tagállamok nemzeti jogának feladata, hogy – tiszteletben tartva az előző két pontban említett elveket – egyrészt meghatározza, hogy valamely magánszemélynek a 2003/88 irányelv rendelkezéseinek megsértésével okozott kárt további szabadidő nyújtása vagy pénzbeli díjazás révén kell-e megtéríteni, másrészt megállapítsa az e kártérítés összege kiszámításának módjára vonatkozó szabályokat.

95 Közelebbről azzal kapcsolatban, hogy a kártérítésnek milyen formát kell öltenie, hangsúlyozni kell, hogy mivel sem a további szabadidő nyújtása, sem a pénzbeli díjazás nem tűnik úgy, hogy a gyakorlatban lehetetlenné vagy rendkívül nehézzé tehetné e kártérítést, a kérdést előterjesztő bíróságnak különösen afelől kell megbizonyosodnia, hogy a kártérítés megállapított módja tiszteletben tartja az egyenértékűség elvét, amit a nemzeti bíróságok által a belső jogon alapuló panaszok vagy ahhoz hasonló kérelmek keretében megállapított kártérítések fényében kell mérlegelni.

96 E vonatkozásban pontosítani szükséges, hogy ellentétben azzal, amit G. Fuß és a Bizottság állít, mivel a 2003/88 irányelv nem tartalmaz egyetlen rendelkezést sem a rendelkezései megsértése folytán elszenvedett kár megtérítése vonatkozásában, nem vonható le az a következtetés, hogy az uniós jog a kártérítés egyik vagy másik formáját részesítené előnyben.

97 Mindenesetre, ami a 2003/88 irányelv 16–19. cikke által az ugyanezen irányelv 6. cikke b) pontjának alkalmazásában az átlagos heti munkaidő meghatározása tekintetében előírt referencia-időszakokat illeti, ezek nem lehetnek relevánsak az alapügyhöz hasonló ügyben, mivel még ha e rendelkezések e tekintetben közvetlen hatállyal bírnak is (a fent hivatkozott Simap-ügyben hozott ítélet 70. pontja), nem vitatott, hogy a

szóban forgó valamennyi referencia-időszak letelt a G. Fuß által az alaügyben benyújtott kártérítés iránti kérelem által érintett időszak tekintetében.

98 Következésképpen a harmadik és negyedik kérdésre azt a választ kell adni, hogy az uniós jog megsértése folytán a tagállami hatóságok által a magánszemélyeknek okozott károk tagállami hatóságokat terhelő megtérítésének meg kell felelnie az elszenvedett sérelemnek. Vonatkozó uniós jogi rendelkezések hiányában az érintett tagállam nemzeti jogának a feladata, hogy az egyenértékűség elvének, valamint a tényleges érvényesülés elvének tiszteletben tartása mellett meghatározza egyrészt, hogy az alapügyben szereplő G. Fußhoz hasonló munkavállaló által az uniós jog valamely szabályának megsértésével okozott kárt további szabadidő nyújtása vagy pénzbeli díjazás révén kell-e megtéríteni, másrészt megállapítsa az e kártérítés összege kiszámításának módjára vonatkozó szabályokat. A 2003/88 irányelv 16–19. cikkében foglalt referencia-időszakok e tekintetben nem relevánsak.

Az ötödik kérdésről

99 A jelen ítélet 32. pontjának fényében az ötödik kérdésre azt a választ kell adni, hogy a kérdést előterjesztő bíróság kérdéseire adandó válaszok attól függetlenül azonosak, hogy az alapügy tényállása a 93/104 irányelv vagy a 2003/88 irányelv rendelkezéseinek a hatálya alá tartozik.

A költségekről

100 Mivel ez az eljárás az alapeljárásban részt vevő felek számára a kérdést előterjesztő bíróság előtt folyamatban lévő eljárás egy szakaszát képezi, ez a bíróság dönt a költségekről. Az észrevételeknek a Bíróság elé terjesztésével kapcsolatban felmerült költségek, az említett felek költségeinek kivételével, nem téríthetők meg.

A fenti indokok alapján a Bíróság (második tanács) a következőképpen határozott:

1) Az olyan munkavállaló, mint az alapügyben G. Fuß, akinek átlagos heti munkaideje, az állami szektorba tartozó beavatkozási egységnél alkalmazott tűzoltóként, túllépte a munkaidő-szervezés egyes szempontjairól szóló, 2003. november 4-i 2003/88/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 6. cikkének b) pontjában előírt átlagos heti munkaidőt, az általa az e rendelkezés megsértése folytán elszenvedett kár megtérítése érdekében hivatkozhat az uniós jogra az érintett tagállam hatóságai felelősségének megállapítása céljából.

2) Az uniós joggal ellentétes az alapügyben szereplőhöz hasonló olyan nemzeti szabályozás,

– **amely, és ennek vizsgálata a kérdést előterjesztő bíróság feladata, az állami szektorba tartozó munkavállaló által valamely uniós jogi szabálynak, a jelen esetben a 2003/88 irányelv 6. cikke b) pontjának az érintett tagállam hatóságai általi megsértése folytán elszenvedett kár megtérítéséhez való jogot az uniós jog kellően súlyos megsértésén túli, a vétkes magatartás fogalmából eredő feltételhez köti, és**

– **amely az állami szektorba tartozó munkavállaló által a 2003/88 irányelv 6. cikke b) pontjának az érintett tagállam hatóságai általi megsértése folytán elszenvedett kár megtérítéséhez való jogot ahhoz a feltételhez köti, hogy a munkavállaló a munkáltatójához előzetes kérelemmel forduljon e rendelkezés betartásának elérése érdekében.**

3) **Az uniós jog megsértése folytán a tagállami hatóságok által magánszemélyeknek okozott károk tagállami hatóságokat terhelő megtérítésének meg kell felelnie az elszenvedett sérelemnek. Vonatkozó uniós jogi rendelkezések hiányában az érintett tagállam nemzeti jogának a feladata, hogy az egyenértékűség elvének, valamint a tényleges érvényesülés elvének tiszteletben tartása mellett meghatározza egyrészt, hogy az alapügyben szereplő G. Fußhoz hasonló munkavállaló által az uniós jog valamely szabályának megsértése folytán elszenvedett kárt további szabadidő nyújtása vagy pénzbeli díjazás révén kell-e megtéríteni, másrészt megállapítsa az e kártérítés összege kiszámításának módjára vonatkozó szabályokat. A 2003/88 irányelv 16–19. cikkében foglalt referencia-időszakok e tekintetben nem relevánsak.**

4) **A kérdést előterjesztő bíróság kérdéseire adandó válaszok attól függetlenül azonosak, hogy az alapügy tényállása a 2000. június 22-i 2000/34/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvvel módosított, a munkaidő-szervezés egyes szempontjairól szóló, 1993. november 23-i 93/104/EK tanácsi irányelv vagy a 2003/88 irányelv rendelkezéseinek a hatálya alá tartozik.**

Aláírások